

СТАТТІ: ЛОГІКА, МЕТОДОЛОГІЯ І ФІЛОСОФІЯ НАУКИ

Тетяна
Білоус

НАТУРАЛІСТИЧНА ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ

Ідея статті виникла після круглого столу з філософії свідомості¹, де обговорення програми натуралізму продемонструвало для мене існування важливої проблемної ситуації в українській філософській спільноті. Незважаючи на той факт, що натуралізм у сучасній філософії є дискусійною темою, обговорення цієї теми відбувається по інших проблемних пунктах, ніж це було за часів Г. Фреге та Е. Гусерля. І хоча загалом термін «натуралізм» зазвичай у філософській літературі вживають у різних, іноді навіть суперечливих значеннях, спільною для всіх його тлумачень сьогодні є відмова проводити чітку лінію розмежування між філософським і науковим способами дослідження². Якщо говорити про сучасні

---

¹ Матеріали круглого столу надруковано в цьому числі запису «Філософська думка».

² Слід зазначити, що нерозривність філософії та емпіричної науки є зовсім неproblemатичним питанням. Багато філософських проблем виникають через очевидну напруженість або конфлікти всередині припущень, які ми маємо прийняти внаслідок отриманих емпіричних результатів. Найбільш відомими прикладами є питання у філософії науки, такі, як проблеми інтерпретації квантової механіки, або асиметрія часу, або в логіці природного відбору. Не менш важливими, хоча і значно більш віддаленими від емпіричних даних, є проблеми детермінізму та свободи волі, тотожності свідомості тощо, які знову ж таки постають як філософські проблеми, що виникають внаслідок розвитку фізики, біології чи нейронаук. Границя між філософією і наукою доволі розмитою були завжди. Що вирізняє натуралістичну настанову філософа сьогодні, так це принципова відмова покладатися лише на апіорні філософські методи та визнання *релевантності* наукових процедур для філософських концепцій.

дискурсі про натуралізм, то в західній філософії вони стосуються радше форм, яких має набути узгоджена натуралістична програма з подальшою специфікацією по окремих філософських частинах: натуралізм в епістемології, у філософії науки, у філософії свідомості, натуралізм в етиці тощо.

У статті я презентую програму натуралізму у філософії науки, де натуралізм позначає звернення до емпіричних досліджень реальної практики науки з філософської перспективи. На мій погляд, натуралістичні тенденції сучасної філософії слід оцінювати функціонально, оскільки натуралізм є своєрідною версією прагматизму. Я спробую показати ті евристичні та прагматичні переваги, які натуралістична настанова надає для сучасної філософії науки та для самої науки, на матеріалі досліджень реальної практики економічної науки в сучасній філософії економіки. Вся сучасна філософія економіки є натуралістичним проектом у тому сенсі, як натуралізм розуміють у сучасній філософії науки. Тому я спочатку означу деякі важливі загальні особливості натуралістичної філософії науки та поясню причини звернення до натуралізму на її сучасному етапі. В другій частині я коротко опишу та проаналізую три показові методологічні концепції натуралістичного характеру в сучасній філософії економіки, а саме «новий реалізм» У. Макі, «новий дедуктивізм» Д. Гаусмана, «практичний емпіризм» Н. Картрайт. Саме ці концепції, на мій погляд, демонструють успішність натуралістичного проекту як для філософії, оскільки сприяють більш глибокому розумінню традиційних філософсько-методологічних питань, так і для науки, оскільки дають епістемології змогу бути корисною для власної рефлексії вчених над своєю діяльністю.

Натуралістична філософія науки. Після Г. Фреге та Л. Вітгенштайна періоду «Трактату», через Б. Расела та Р. Карнапа (як і більшості представників логічного емпіризму) в епістемології та у філософії науки сформувалась антипсихологічна традиція філософського аналізу: логіка, а не психологія стала засадовою у дослідженні епістемологічних питань. Крім того, логіка стала автономною та нормативною дисципліною, а психологія — емпіричною наукою, що означало відмову від релевантності для філософії та логіки постановки та розгляду питання про те, як люди *реально* мислять та пізнають. Таку постановку питання визначили як «натуралізм» або «психологізм», а головним методом філософії став метод концептуального аналізу. Натомість сьогодні довіра до методу концептуального аналізу, як і загалом до самої «першої філософії», опинилась під значним сумнівом практично в усій англійській філософії. Моделі нормативної раціональності, ґрунтовані на формальній логіці та теорії ймовірності, сьогодні більшість дослідників розглядають як занадто «сильні» для відображення раціональності реальної наукової діяльності, а і як такі, що вимагають визнати більшість учених ірраціональними суб'єктами. Крім того, в результаті емпіричних психологічних досліджень стало зрозуміло, що існує субстанційне розходження між стандартами теорії раціонального вибору, заданими в термінах

теорії ймовірності, й реальною поведінкою людей. У більшості випадків люди систематично порушують приписи нормативної моделі раціональності. Відхилення реальної поведінки від нормативної моделі настільки поширені, що ними не можна нехтувати, занадто систематичні, щоб можна було відмахнутися від них як від випадкових помилок, занадто фундаментальні, щоб можна було пристосувати до них нормативну систему [Tversky, Kahneman, 1986: р. 275]. Можливо, найбільш згубними для нормативної філософії науки стали результати соціологічних досліджень «нової програми» в соціології науки, які продемонстрували, що наукова діяльність включає фундаментальний соціологічний вимір. Адже не лише у вигляді так званих інституційних аспектів — наука як академічна система, розподіл економічного фінансування, державні дотації, вплив науки на суспільство та суспільні замовлення наукових досліджень — слід вирізняти соціальний прошарок наукового виробництва. Згідно з «ною соціологією науки», саму наукову діяльність з конструювання наукового знання слід розглядати також як соціальне конструювання: наука як система вірувань та результати наукової діяльності отримують свою легітимацію в процесі постійного обговорення в середовищі соціальних агентів [Latour, 1986].

На тлі такої кризової ситуації нова програма натуралізму у філософії науки, розпочата з 1980-х років, виглядає як цілком коректна альтернатива традиційній філософії науки. У філософії науки, версії позитивізму чи фальсифікаціонізму, передбачається, що «філософія передує науці». Це означає, що спочатку потрібно здійснити комплексну експлікацію наукових рис, які конституують ідеал об'єктивно орієнтованої раціональності. Така експлікація є вирішальною стосовно можливостей забезпечення нормативного рівня як результату методологічного аналізу наукового знання. Натомість натуралістична програма обертає таке співвідношення навпаки: замість того, щоб проводити концептуальний аналіз чи генерувати апріорні істини про наукове знання, філософ вивчає реальну практику науки. Продуктування та оцінка теорій, або оцінка вибору наукових теорій — це справа вчених, філософ починає з аналізу реальної практики науки (часто найкращих її варіантів) та залучає результати такого аналізу для дослідження епістемологічних та методологічних питань.

Натуралістична філософія науки реалізує сьогодні кілька програм. Натуралістична філософія може бути когнітивною (та/або обчислювальною) філософією науки. В такій програмі питання про можливість науки розгортається у вигляді питання про те, які риси нашої свідомості (*mind*), еволюції когнітивних здатностей та соціального устрою дають змогу практикувати науку та бути дедалі успішнішими у цій справі. Тобто йдеться радше про когнітивні підвалини науки (когнітивно-психологічну архітектуру свідомості вчених), а не про саму науку, тому емпіричні результати когнітивних та комп'ютерних наук стають базою для філософського дослідження та пояснення науки. Друга програма натуралізації у філософії науки передбачає

емпіричне дослідження ефективності різноманітних наукових практик для визначення того, якою має бути «правильна» методологія науки. У результаті припущення про те, що дослідження актуальної практики науки, на противагу абстрактним чи апіорним міркуванням про науку, дасть змогу поглибити наше розуміння суті самого феномену науки, типів її практик, методів та стратегій, її місця в культурі, у сучасній філософії науки зароджується така нова рубрика дослідження, як філософія конкретних наук (*philosophy of the special sciences*). Детальний аналіз когнітивної філософії науки я надаю у своїй статті [Білоус, 2013]. Мої власні дослідницькі інтереси знаходяться в межах філософії економіки, саме на її прикладі я спробую показати особливості натуралізації в сучасній філософії «спеціальних» наук.

Натуралістична філософія економіки. Центральним питанням філософії економіки є питання реалізму економічної теорії (в її неоліберальній або неокласичній версії, яка є мейнстримом в економіці). Економічна наука стала строгою математичною дисципліною, яку сьогодні називають соціальною математикою. Але ставлення до тенденції дедалі глибшої математизації економічної науки доволі неоднозначне. Критики звинувачують економічну теорію у нереалістичності її моделей: саме тому, що економічна наука спрямована на аналітичне розв'язання моделей, вона нехтує важливими аспектами реального економічного життя. Неокласична економічна теорія побудована на сильних ідеалізаціях, нереалістичних припущеннях, тому неспроможна розкрити та пояснити реальне економічне життя. Вона є занадто абстрактною для того, щоб надавати корисні передбачення, пояснювати та контролювати функціонування складних економічних систем.

Утім, багато практикуючих економістів не згодні з такими звинуваченнями у відірваності економічної теорії від актуальних проблем та потреб. Для них економіка є дійсно строгою та справжньою наукою і є вона такою саме завдяки своїй математичній строгості та точності. А втім, переконані економісти, більшість тем дослідження сучасної економічної науки породжені гострими та наявними потребами реального економічного життя, і, отже, теоретичні розробки економічної науки здійснюють з урахуванням їхньої релевантності до практичного застосування, можливості побудови на підставі їх різноманітних ефективних стратегій (та рекомендацій). Вони переконані також у тому, що економічна наука здатна надати важливу інформацію про економічну реальність, пояснювати та надавати успішні прогнози. Або, принаймні, вони впевнені в тому, що не існує кращого способу зрозуміти та контролювати реальне економічне життя, ніж той, що пропонує сучасна формалізована та математизована економічна наука. Іншими словами, ми не можемо відмовитись від програми математизації економіки, її орієнтації на точність та строгість, оскільки не можемо запропонувати нічого кращого. Саме тому, що економічна наука є високотеоретичною дисципліною, вона з необхідністю спрощує реальність, яка за своєю природою є принципово складною. Таким чином, полеміка тематично

розгортається переважно навколо протистояння реалізму й «аксіоматизму» економічної теорії. Прояснити та експлікувати ці взаємовідношення і покликає методологія економічної науки.

Відповідно до стратегій аналізу розв'язання цієї проблеми відомий філософ економіки Дж. Девіс [Davis, 2003] в історії розвитку методологічних досліджень економічної науки виокремлює три революції (*change in methodological thinking*). Перша пов'язана з формуванням позитивістської методологічної традиції в економічній науці у 1930–1960-х роках. До цього періоду Дж. Девіс відносить методологічні концепції інструменталізму М. Фридмана³ та операціоналізму П. Самуельсона. Друга революція — проникнення в економічну методологію ідей фальсифікаціонізму К. Попера, методології дослідницьких програм І. Лакатоса та головних ідей «Структури наукових революцій» Т. Куна. На другому етапі економічні методологи піддали сумніву класичні стандарти науковості взагалі та почали аналізувати економічну науку, залучаючи зовнішні щодо неї теоретичні можливості: поворот від міркувань у термінах економіки до міркувань про економіку в епістемологічних, історичних та соціологічних термінах, що було не характерно для економістів попередньої генерації. Третю революцію Дж. Девіс пов'язує з остаточним подоланням нормативізму та з появою нових напрямків у методології — «риторичних досліджень», соціології економічного знання, історії економічної науки. На цьому етапі панує так званий «методологічний плюралізм». Під впливом ідей філософів науки, таких, як П. Фохерабенд чи Р. Рорті, у свою чергу, представники сучасного методологічного плюралізму або постмодернізму в економіці Б. Колдвел, Л. Боленд, Д. МакКлоскі та інші пропонують повністю відмовитись від нормативності у методології економіки та розглядати «риторику економіки», відмовитись від пошуків універсального, логічно досконалого методу оцінки теорії, відмовитись від претензій економічної науки на опис об'єктивних економічних систем⁴.

Аналіз сучасної методологічної літератури дає змогу говорити про існування нової зміни в економічній методології: сьогодні існує значний масив методологічних досліджень, які продовжують традиції методології науки під новим гаслом: «Найкращий спосіб зрозуміти економіку — це подивитися, як працюють економісти». Особливість цих методологічних досліджень полягає в тому, що вихідним пунктом аналізу стають саме специфічні економічні проблеми, які потребують філософсько-методологічного аналізу.

³ Згідно з М. Фридманом, наукові економічні теорії є лише інструментами для прогнозування економічних явищ. Припущення на кшталт «нібито» (*«as if»*) достатні для того, щоб економічні теорії мали ефективну прогнозуючу силу, а критерієм вибору економічних теорій є ефективність прогнозів [Friedman, 1953].

⁴ Наприклад, такий епатажний автор, як Д. МакКлоскі, у багатьох своїх працях наполегливо аргументує проти можливості єдиної методології економічної науки та за свободу вибору методу дослідження [McCloskey, 1983].

Натуралістичну настанову, на мій погляд, дуже вдало характеризує фінський філософ У. Макі [Mäki, 2000]. У філософії економіки загалом можливі два підходи. Перший полягає в тому, що філософ визначає деякі риси філософської (метафізичної чи методологічної) позиції, потім перевіряє, чи відповідає ситуація в науці його концепції, і якщо так, то можна вважати його ідеї слушними. Така стратегія була прийнята в традиційній філософії науки часів логічного позитивізму та фальсифікаціонізму К. Попера. Другий підхід передбачає, що філософ визначає деякі суттєві риси конкретної дисципліни, пов'язані з філософською позицією, що знаходиться під питанням, порівнює ці риси з комплексом ідей, пов'язаних з його філософською позицією, та залежно від результату відкидає чи модифікує свою позицію відповідно до реальної ситуації в науці. Якщо перший, традиційний підхід можна назвати «підходом згори» (*top-down approach*), то другий отримав назву «підхід знизу» (*bottom-up approach*). Саме останній і репрезентує натуралістичну позицію сучасної філософії спеціальних наук та сучасної філософії економіки. Саме таку стратегію «підходу знизу» застосував У. Макі щодо прояснення тлумачення теми реалізму в економічній науці.

Економісти зазвичай говорять про реалізм припущень економічної теорії, але їхнє розуміння терміна «реалізм» не однозначне та потребує подальшого розрізнення між поняттями «реалізм» та «реалістичність» (*realism and realisticness*). Термін «реалістичність» (або «нереалістичність») відсилає до констатації факту відношення припущень економічної теорії, моделей економічної теорії до реальних ситуацій економічного життя, які вони покликані репрезентувати. Тобто економісти говорять про реалістичність, а не про реалізм в його традиційному філософсько-методологічному тлумаченні. Реалізм — це філософська позиція, пов'язана з конкретною низкою метатеоретичних настанов щодо визначення *онтологічного* статусу цілого класу неспостережуваних об'єктів сучасної науки. Реалістичність, як її тлумачать економісти, — це характеристика деякої теорії, чи моделі, чи способу репрезентації. Економісти оперують теоретичними термінами, такими, як, наприклад, «ринок», «гроші», «фірма», «ціна», «інвестиція», «споживання», «прибуток» тощо, які не реферують до сфери, принципово відмінної від звичайного досвіду, порівняно із ситуацією у сучасній фізиці, де йдеться про сутності, епістемічний доступ до яких є вельми проблематичним. Теоретичні терміни позначають добре відомі з повсякденного досвіду сутності, та навіть такі ідеалізовані теоретичні сутності, як «транзитивність преференцій», «раціональні очікування», «досконала конкуренція», «прозорість інформації», хоча і є чистими абстракціями, або ідеалізаціями, насправді це абстракції від знайомих для нас з досвіду речей. Деяка конкретна економічна теорія може запровадити адекватну репрезентацію чи опис певного типу економічних феноменів і, отже, бути реалістичною. Економістів цікавить виявлення механізмів, які керують економічною діяльністю, тому економічна теорія має забезпечити розуміння того, як організовані та упорядковані

економічні феномени та процеси. Оскільки різні моделі (чи теорії) по-різному відображають, які каузальні механізми чи чинники є важливими, оцінка моделі (чи теорії) як реалістичної означає, що вона враховує всі вагомі чинники, які не є очевидними в досвіді, але які впливають на те, як дійсно функціонує економіка в реальному світі. Дискусії щодо реалізму в економіці є радше дискусіями про те, чи були враховані вагомі каузальні механізми у відповідній економічній теорії (моделі). Питання, таким чином, не в тому, щоб реалізму було «більше». Питання в тому, що ми потребуємо методологічно обґрунтовану позицію, яка спрямована на вимогу реалізму. Надзвичайно небезпечно, займаючись економікою, переключатися з високого абстрактного рівня на прикладні питання — так, ніби наукові поняття є безпосередніми елементами реального життя. Отже, в економіці вельми важлива тематизація як реалізму, так і реалістичності, втім, це різні питання. Врахування семантичних розрізень у тлумаченні питань реалізму економістами є принципово важливим, оскільки забезпечує можливість усвідомлення меж релевантності позитивного економічного аналізу: економічний аналіз не продукує «істини про факти дійсності», а надає абстрактні моделі, застосування яких вимагає подальшого вивчення емпіричних даних, попередньо виключених при побудові цих моделей. Моделі не є істинними чи хибними, а можуть бути релевантними чи ні, продуктивними чи ні, їх застосування, у свою чергу, вимагає виходу за межі економічної теорії та вивчення економістами різноманітних культурних, етичних, політичних чинників.

Ще два важливі серед сучасних філософських підходів натуралістичного виду — це спроби описати економічну методологію як апіорну дедуктивну методологію — так, як її розуміли з часів Дж.Ст. Міля і до Л. Робінса (1930-ті роки), коли існував консенсус щодо дедуктивного характеру економічної теорії. Йдеться про методологічні концепції Д. Гаусмана [Hausman, 1992] та Н. Картрайт [Cartwright, 1989a; Cartwright, 1989b]. Хоча ці два проекти розроблені в перспективі повернення до ідей Дж.Ст. Міля у світлі методології економіки, ракурс розгляду проблем сучасної економіки у них різний. Інтереси Д. Гаусмана знаходяться в межах економічної методології. Він пропонує варіант трансформованої методології Дж.Ст. Міля, яка забезпечить спосіб філософського розуміння (та оцінки) теоретичної діяльності сучасної економіки. Крім того, він протиставляє свою (та Дж.Ст. Міля) методологічну позицію іншим методологічним позиціям: інструменталізму М. Фридмана, фальсифікаціонізму, методології наукових дослідницьких програм І. Лакатоса та, особливо, всієї постмодерністської плюралістичної методології. Проект Н. Картрайт також реформаторський, але має більш загальний характер. На її думку, погляди Дж.Ст. Міля на економіку стануть у пригоді для поглиблення філософсько-методологічного аналізу наукових теорій та наукового знання загалом.

Д. Гаусман у праці «Неточна та самостійна наука економіка» [Hausman, 1992] звертається до ідей Дж.Ст. Міля для того, щоб не просто обґрунтувати

претензії економіки на науковий статус, а й показати, що дедуктивізм Дж.Ст. Міля найкращим чином відображає реальну практику економічної науки. Його праця є критикою всіх існуючих методологічних концепцій: жоден з найпопулярніших підходів до економічної методології, зокрема фальсифікаціонізм або методологія дослідницьких програм І. Лакатоса, не забезпечує адекватного концептуального каркасу для розуміння структури та стратегії сучасної економіки. Його власна підтримка ідей Дж.Ст. Міля, які він вважає найбільш відповідною дескрипцією того, що дійсно роблять економісти, ґрунтована на описові цілої низки реальних економічних досліджень (*case studies*), причому з різних галузей сучасної економічної науки.

Д. Гаусман звертається до «дедуктивізму Дж.Ст. Міля» та демонструє в дусі Дж.Ст. Міля, що економічна наука є «неточною» згідно з вимогами традиції емпіризму, але сама ця неточність дає їй змогу бути самостійною наукою (*separate science*). На його думку, саме Дж.Ст. Міль звільнив економіку від вимоги прямої емпіричної перевірки, оскільки обґрунтував апріорність методів економіки. Згідно з Дж.Ст. Мілем, економіка є суто дедуктивною наукою, припущення або постулати економічної теорії загалом є істинними: вони відображають ключові причинні чинники, які спричиняють економічні феномени. Причиною того, що прогнози економічної теорії не завжди можна підтвердити, є принципова неповнота теорії: вона відображає лише обмежену кількість з усієї багатоманітності складно переплечених каузальних чинників, які в дійсності всі разом визначають результати економічних взаємодій. Та оскільки не існує способу інкорпорувати в теорію таку величезну кількість каузальних чинників без того, щоб не опинитися під загрозою втрати специфіки предмета економічного дослідження та розмиття меж між економікою й іншими соціальними науками, можна вважати саме таку «неточність» передбачень економічної теорії необхідною рисою економіки як окремої самостійної дисципліни. Точність прогнозів, таким чином, не є надійним індикатором істинності економічної теорії. Дж.Ст. Міль стверджував, що теорія може бути слушною на абстрактному рівні без того, щоб бути слушною конкретно. Якщо деякі прогнози не справдились, це відбулося саме тому, що на реальні події вплинули деякі додаткові руйнівні сили. Іншими словами, теорія описує *тенденції* стосовно результатів, а не регулярності чи закономірності між результатами і причинами, які їх викликали.

Згідно з Д. Гаусманом (Дж.Ст. Мілем), саме «неточність» (закони є лише тенденціями, тому неможливі точні прогнози) та «самостійність» (унікальні каузальні чинники керують явищами її сфери дослідження) є специфікою економічної науки, яка може бути описана наступними чотирма рисами, які притаманні сучасному типу теоретизування в економіці: «1. Економічна наука визначають у термінах каузальних чинників, які її цікавлять, а не в термінах її сфери (*in terms of a domain*). 2. Економічна наука має виокремлену сферу, в якій ці каузальні чинники превалюють. 3. “Закони” про прева-

лювальні каузальні чинники наперед добре відомі. 4. Економічні теорії, які залучають ці закони, забезпечують уніфіковане, повне, але неточне пояснення цієї сфери» [Hausman, 1992: p. 90–91].

Н. Картрайт⁵ розгортає далі вчення Дж. Ст. Міля про закони як тенденції в економіці. Натуралізм, який вона пропонує і який є наслідком її позиції антифундаменталізму в науці, — це «практичний» емпіризм. Американський економіст та методолог Д. Гендс у книзі «Рефлексія без правил» так визначає «практичний» емпіризм: це підхід, «де філософ науки приймає спостереження про діяльність практикуючих вчених як головне джерело даних про науку, але ці спостереження не відповідають положенню про те, що вчені дійсно використовують, або мають в розпорядженні, або вірять в популярну емпіристичну теорію нейтрального досвіду» [Hands, 2001: p. 315)]. Тому з позиції натуралізму таке традиційне емпіристичне тлумачення спостережень виглядає як цілком метафізична догма емпіризму, позаяк не відображає реальної ситуації у науці. Крім того, концепція Н. Картрайт практично є відродженням есенціалізму у філософії науки та у філософії економіки. В традиції радикального емпіризму каузальність тлумачать як просту послідовну кон'юнкцію емпіричних подій. Внаслідок такого тлумачення каузальних зв'язків будь-які процеси та сутності, які лежать за межами можливості спостереження, виключають як «незаконні». Н. Картрайт відновила традицію есенціалістського словника у філософії науки: такі поняття, як «сутність», «необхідність», «здатності» (*capacities*) світу, є абсолютно фундаментальними для наукового бачення світу. Вчені завжди припускають, що в природі існують відносно стабільні сутності, або «здатності», і такі стабільні «здатності» світу породжують каузальні зв'язки. Саме такі стабільні «здатності», а не г'юмівські послідовності, забезпечують можливість формулювати наукові твердження про каузальні відношення. Тому наше розуміння науки залежить від нашого розуміння цих «здатностей» світу. Д. Гаусман виокремив чотири можливості розуміти закони економіки як закони про *тенденції*. Н. Картрайт додає ще одну можливість тлумачення ролі законів у економіці: закони як твердження про «здатності» світу описують не те, що відбувається, коли існують деякі визначені причини, вони описують, які причини мають *тенденції* або *здатності* спричинити щось. Тобто закони економіки у тлумаченні Н. Картрайт пов'язують не просто причини з наслідками, а причини з тими наслідками, до яких вони мають тенденцію [Cartwright, 1989].

⁵ Філософія природничих наук Н. Картрайт, яка вперше в систематичному вигляді була подана у книзі «Як обманюють закони фізики» [Cartwright, 1983], є однією із найбільш впливових у сучасній філософії науки. Аналіз філософських та методологічних ідей Н. Картрайт, зокрема її концепції закону, «сутнісного» або локального реалізму, «метафізичного номологічного плюралізму» та інших головних положень її доктрини природничих наук надано в моєму розділі підручника «Новітні філософія науки» [Добро-нравова, Білоус, Комар, 2009].

Таким чином, я спробувала показати, що особливість натуралізму у філософії науки полягає в тому, що у філософських дискусіях про науку ми маємо апелювати до актуальної практики науки: остаточний вердикт філософським дискусіям про науку має виносити актуальна практика науки. Наостанок слід також зробити прояснення щодо частих звинувачень філософського натуралізму у відмові від нормативності. У відповідь, цілком у дусі самої ж натуралістичної настанови, філософ тут скептично ставиться до можливості єдиного для всіх випадків розв'язання проблеми нормативності, різноманітні складні аргументи можуть бути запропоновані залежно від контексту обговорення проблеми. Методологічний натуралізм у філософії науки, про який зараз йдеться, є нормативним підходом, але нормативність розуміють функціонально. Іншими словами, хоча методологічний натуралізм відмовляється брати за основу нормативні апіорні судження або концептуальні обґрунтування, втім приймає інструментальні обґрунтування. Не існує жодного філософського аргументу проти можливості досліджувати емпірично процеси навчання, ревізії переконань, способи удосконалення нашої системи переконань, способи уникнення помилок у конкретних ситуаціях тощо. Такі питання також не є суто психологічними, хоча психологічні дані можуть стати в нагоді, оскільки не існує, наприклад, єдиного способу набуття знання. Дослідження історії та наявного стану в певній науці, як у нашому випадку в економічній науці, є також релевантними для цих питань. І відповіді можуть отримати нормативну ознаку. Тобто, згідно з такою версією натуралізму, кращими будуть ті методи, які дають змогу отримати гіпотези чи теорії з бажаними якостями. Наприклад, метод дає змогу побудувати теорію, яка добре узгоджується з наявними даними, або теорію, яка має широке застосування, тощо. Оцінка методів та отриманих за їх допомоги теорій можлива, але вона здійснюється відповідно до мети, яку переслідує вчений за наявних засобів. Гіпотези або теорії є добрими, якщо вони відібрані добрими методами. Саме це твердження, хоча й оцінне, є емпіричним твердженням, отже, може бути перевірене, тому є законним з позиції натуралізму і, отже, не потребує ніяких інших подальших апіорних обґрунтувань. Крім того, методологічний натуралізм є своєрідною версією прагматизму. Як і будь-яка форма прагматизму, методологічний натуралізм тлумачить кожен конкретний метод як такий, що може бути поставлений під знак запитання, але під знак запитання ніколи не ставлять усі методи одразу. Наприклад, як можна описати реальну практику економічного дослідження? Як вказує Д. Гаусман, «досліджуючи економічну теорію, філософ економіки знаходиться в тому самому становищі, що й будь-який філософ науки, який емпірично досліджує науку. Єдина важлива відмінність полягає в тому, що у філософії фізики, наприклад, філософ не сумнівається у вагомості цінності фізики, яку він досліджує» [Hausman, 1980: р. 358]. Це означає, що у філософії економіки такого емпіричного (або натуралістичного) типу ми не просто прагнемо описати реальну прак-

тику економістів, а й маємо можливість оцінювати цю практику у філософській перспективі. Крім того, оцінка економістами власних моделей та теорій з необхідністю включає епістемологічний аспект. Очевидно, що це можна зробити за допомоги таких понять, як теорія та теоретизування, модель та тестування, виведення та ідеалізація, які є філософсько-методологічними концептами. Існує принаймні одна нормативна епістемологічна теорія, а саме баєсіоністська версія теорії підтвердження⁶, яка може бути застосована до головних положень економічної теорії, оскільки для економіста відмова враховувати норми, які ця епістемологічна теорія підтвердження вимагає, буде відмовою від застосування своїх власних моделей. Натуралістична філософія науки, як і будь-яка інша дисципліна, прагне покращити наші знання про світ та про себе. Тільки вузькість та специфічність епістемологічних питань, які, у свою чергу, визначені їх нормативністю, відрізняє такі епістемічні питання від інших способів дослідження того, як люди набувають та змінюють свої переконання. Епістемологічні питання не можуть не виникати в економічній науці, оскільки ці питання стосуються цілей економічної науки, надійності методів та результатів. І тільки за умови відповіді на ці питання економісти можуть розраховувати на вплив своєї науки. Нормативності не можна уникнути у філософії економіки, як і в економіці загалом, оскільки економіка є консультуючою наукою, вона є релевантною для всіх, хто визначає стратегії та політики розвитку суспільства (*policy-makers*), тому не може покладатися лише на свої власні стандарти дослідження.

ДЖЕРЕЛА

- Білоус, Т.М. (2013). Натуралізм у сучасній філософії науки. Когнітивні основи науки. В: *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць*, Вип. 663–664, 246–252.
- Добронравова, І.С., Білоус, Т.М., Комар, О.В. (2009). *Новітня філософія науки*. К.: Логос.
- Cartwright, N. (1983). *How the Laws of Physics Lie*. New York: Oxford University Press.
- Cartwright, N. (1989). *Nature's Capacities and Their Measurement*. Oxford: Clarendon.
- Davis, J.B. (2003). Economic methodology since Kuhn. In: W.J. Samuels, J.E. Biddle, J.B. Davis (eds.). *A Companion to the History of Economic Thought*. Oxford: Blackwell.

⁶ Теорія раціонального вибору (статистика, теорія прийняття рішень, теорія гри в усіх її модифікаціях) була розвинена для того, щоб саме ми могли застосовувати поняття раціонального вибору в різних контекстах та на різних щаблях абстракції. Зокрема, в економічній науці (мікроекономіка) та у філософії (у філософії науки та епістемології) різноманітні форми баєсіонізму є домінуючою парадигмою та переконливо пропонують нам розуміння природи раціональності як принципово математичної. Теорія раціонального вибору, яку називають часто просто теорією прийняття рішень, або просто теорією рішень (*decision theory*), є засобом оцінки та порівняння очікуваної корисності в різних контекстах дії в термінах ймовірностей, які приписують різним альтернативним можливим результатам вибору.

- Friedman, M. (1953). The Methodology of Positive Economics. In: Friedman, M. *Essays in Positive Economics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hausman, D.M. (1980). How to do the Philosophy of Economics. In: Asquith P.D., Giere R.N. (eds.). *PSA, Vol. I, East Lansing, MI: PSA*, 353–362.
- Hausman, D.M. (1992). *The Inexact and Separate Science of Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hands, D.W. (2001). *Reflection without Rules: Economic Methodology and Contemporary Science Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Latour, B. (1986). *Science in Action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- McCloskey, D.N. (1998). The Rhetoric of Economics. Madison: University of Wisconsin Press.
- Mäki, U. (2000). Reclaiming Relevant Realism. In: *Journal of Economic Methodology*, 7, 109–125.
- Tversky, A., Kahneman, D. (1986). Rational choice and the framing of decisions. In: *The Journal of Business*. Vol. 59, 251–278.

Статтю одержано / Received 02.03.2016

REFERENCES

- Dobronravova I.S., Bilous, T.M., Komar, O.V. (2009). *Contemporary Philosophy of Science*. [In Ukrainian]. Kyiv: Logos. [= Добронравова 2009]
- Bilous, T.M., (2013). Naturalism in Philosophy of Science. The Cognitive Foundations of Science. [In Ukrainian].
- Cartwright, N. (1983). *How the Laws of Physics Lie*. New York: Oxford University Press.
- Cartwright, N. (1989). *Nature's Capacities and Their Measurement*. Oxford: Clarendon.
- Davis, J.B. (2003). Economic methodology since Kuhn. In: W. J. Samuels, J.E. Biddle, J.B. Davis (eds.). *A Companion to the History of Economic Thought*. Oxford: Blackwell.
- Friedman, M. (1953). The Methodology of Positive Economics. In: Friedman, M. *Essays in Positive Economics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hausman, D.M. (1980). How to do the Philosophy of Economics. In: Asquith P. D. and Giere R. N. (eds.). *PSA, Vol. I, East Lansing, MI: PSA*, 353–362.
- Hausman, D.M. (1992). *The Inexact and Separate Science of Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hands, D.W. (2001). *Reflection without Rules: Economic Methodology and Contemporary Science Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Latour, B. (1986). *Science in Action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- McCloskey, D.N. (1998). The Rhetoric of Economics. Madison: University of Wisconsin Press.
- Mäki, U. (2000). Reclaiming Relevant Realism. In: *Journal of Economic Methodology*, 7, 109–125.
- Tversky, A., Kahneman, D. (1986). Rational choice and the framing of decisions. In: *The Journal of Business*. Vol. 59, 251–278.

Received 02.03.2016

Tetyana Bilous

NATURALISM IN THE PHILOSOPHY OF SCIENCE

Features of modern naturalism in the philosophy of science have been analyzed on the example from naturalistic philosophy of economics. In section 1 the author discussed general issues about naturalism and sketched a general framework for thinking about naturalism that has common acceptance in the philosophy of science. In section 2 the author surveyed contemporary research in philosophy of economics which she sees as broadly

naturalist in spirit. The main feature of naturalism in the philosophy of science is that the final verdict in philosophical discussions about science is to make the actual practice of science. The author also demonstrates that there is no a single solution for familiar “normative problem”, various sophisticated arguments can be offered depending on the context of the problem discussion. The author is also advocating methodological naturalism in the philosophy of economics which allows philosophy to be based on descriptions of scientific practice but provides the opportunity for the critical evaluation of that practice in epistemological perspective.

Keywords: naturalism, philosophy of science, philosophy of economics, epistemology, ‘normative’ philosophy of science

---

***Білоус, Тетяна** — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та методології науки філософського факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Сфера наукових інтересів — філософія та методологія науки, філософія економіки.*

***Bilous, Tetiana** — PhD in philosophical sciences, associate professor at the department of philosophy and methodology of sciences, philosophical faculty, Taras Shevchenko Kyiv National University. Academic interests: philosophy and methodology of sciences, philosophy of economics.*
